

УДК 342.4

doi.org/10.30970/jcl.3.2019.5

Ольга Никорак

Аспірантка кафедри конституційного права
Львівського національного університету ім. І. Франка
Львів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУЛЮВАННЯ ТА ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ПРЕАМБУЛИ КОНСТИТУЦІЇ ЯК ВИРАЗНИК ДИНАМІКИ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ ДЕРЖАВАХ

PECULIARITIES OF WORDING AND AMENDING THE PREAMBLE TO A CONSTITUTION AS AN INDICATOR OF DYNAMICS OF A CONSTITUTIONAL IDENTITY IN POST-SOCIALIST STATES

Olha Nykorak

PhD student of the Department of Constitutional Law at Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

Abstract | The article is devoted to the integral part of the constitution, which is the preamble and its axiological function, as well as the reflection of the dynamics of a constitutional identity in it. The main features of the preambles, their stylistic and structural differences from the text of the constitution have been outlined. Several examples of the preambles to the constitutions of the post socialist states have also been researched, including the amendments to them (in particular the changes to the preamble to the Constitution of Ukraine, introduced by the bill amending the Constitution on the strategic course of the state for the acquisition of full membership of Ukraine in the EU and NATO), and the preambles added to the text of the constitution after its adoption. The correlation between the existence and details of the preambles to the constitutions and the level of threats in such states to the values protected by the constitutions has been explored. The key constitutional values mentioned in the preambles as well as reflection of orientations in civilizational development in them have been analyzed. It is stated that since the preamble to the constitution not only captures the historic moment of adoption, but also reflects current constitutional values, the disputes about whether the preamble should remain unchanged or correspond to existing social relations are inevitable. On the examples of the preambles to the constitutions of Ukraine, Germany, Poland, Latvia, Estonia, Montenegro, Hungary and the prerequisites for presenting them in a certain wording, it is possible to follow the peculiarities of the dynamics of constitutional identities after distinguishing abovementioned states from socialist ideology. Based on the analysis, the author describes the interaction between the wording of the preamble to the

constitution and the constitutional identity, and concludes that it is the preamble that contains the most consolidated information about it.

Keywords: preamble to the constitution, adoption of the constitution, identity, constitutional identity, constitutionalism, constitutional order, amendment to the constitution, constitutional values.

Анотація | Стаття присвячена інтегральній частині конституції – преамбулі та її аксіологічній функції, а також відображенні у ній динаміки конституційної ідентичності. Окреслено характерні риси преамбул, їхні стилістичні та структурні відмінності від тексту конституції загалом. Також досліджено ряд прикладів преамбул до конституцій постсоціалістичних держав, зокрема внесення змін до них (зокрема й зміни до преамбули до Конституції України, внесені законопроектом про внесення змін до Конституції щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС та НАТО), доповнення преамбулами тексту конституції опісля її прийняття. Вивчено кореляцію між наявністю та деталізацією преамбули до конституцій і рівнем загроз у таких державах для захищених конституцією цінностей.

Проаналізовано ключові конституційні цінності, що згадуються у преамбулах, та відображення у них орієнтацій у цивілізаційному розвитку. Встановлено, що оскільки преамбула до конституції фіксує історичний момент прийняття, але й відображає актуальні конституційні цінності, неминучими є дискусії, чи повинна преамбула залишатись незмінною, чи відповідати наявним суспільним відносинам. На прикладі преамбул до конституцій України, Німеччини, Польщі, Латвії, Естонії, Чорногорії, Угорщини та передумов їх викладу у певній редакції, прослідковуються особливості динаміки конституційної ідентичності після відмежування від соціалістичної ідеології. На основі аналізу автор охарактеризовує взаємозв'язок між формулюванням преамбули до конституції та конституційною ідентичністю та робить висновок, що саме преамбула містить найбільш консолідовану інформацію про неї.

Ключові слова: преамбула до конституції, прийняття конституції, ідентичність, конституційна ідентичність, конституціоналізм, конституційний лад, внесення змін до конституції, конституційні цінності.

Актуальність. Роль преамбули до конституції, яка, окрім нормативної, виконує інтеграційну, виховну, аксіологічну функції, важко переоцінити. Особливе пожвавлення наукових досліджень саме преамбули викликало внесення змін до Конституції України щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС та НАТО. Преамбула за своїм призначенням насамперед мала б фіксувати історичну мить прийняття конституції, а втім непоодинокі випадки доповнення акту установчої влади народу преамбулою постфактум. Як частина конституції, яка декларує наміри конституцієдавця, преамбула найточніше відображає конституційну ідентичність на момент прийняття. Тож в контексті дослідження цієї категорії конституційного права видається необхідним проаналізувати зумовленість формулювання та внесення змін до преамбул динамічним становленням конституційної ідентичності. Втім, зважаючи на велику кількість матеріалу, вважаємо за необхідне обмежитись дослідженням преамбул до конституцій окремих постсоціалістичних держав, особливо тих, де до преамбул були внесені зміни, чи їхній зміст викликав дискусії у суспільстві, як таких, де конституційна ідентичність або лише формується, або характеризується значною динамікою.

Стан дослідження. Поняття конституційної ідентичності досліджували Гері Джейкобсон, Майкл Розенфельд, П'єтро Фарагуна, Герхард ван дер Шиф, Войцех Садурскі, Джордж Флетчер тощо. Преамбулу до конституції, своєю чергою аналізували українські та зарубіжні вчені, зокрема Є.І. Григоренко, Л.В. Бориславський, С.П. Рабінович, Анна Млинарська-Собачевська, Ліав Орґад, Малґожата Стефанюк тощо.

Постановка завдання. Метою цієї статті є спроба встановлення зв'язку між преамбулою до конституції та динамікою конституційної ідентичності та аналіз з цього погляду преамбул до конституцій України і постсоціалістичних держав.

Основний виклад. Найдавнішою преамбулою до чинної конституції можна вважати преамбулу до Великої хартії вольностей 1215 року (як складової неписаної Конституції

Великобританії), наступною – до Конституції США 1789 року, після них – до Конституції Нової Зеландії 1852 року, Аргентини 1853 року та Канади 1867 року. Тож фактично преамбули з'являються одночасно з конституціями.

В юридичній енциклопедії за редакцією Ю. Шемчушенка міститься наступне визначення преамбули — це вступна або передмовна частина законодавчого чи іншого правового акта, декларації, міжнародного договору тощо, в якій викладено принципові положення, обставини, мотиви, аргументи та мету прийняття відповідного акта чи укладення договору. Хоч визначення в енциклопедії є загальним, увесь наступний текст присвячений преамбулам саме до Конституції, адже саме в цих нормативно-правових актах він майже завжди є. Втім, в енциклопедії наведені винятки, де преамбул нема:

- Деякі конституції, прийняті до двадцятого століття або їх нові редакції (Бельгія, Люксембург, Норвегія);
- Новітні конституції Данії та Ісландії, невеликі за обсягом і обмежені за змістом;
- Більшість сучасних октройованих конституцій, що зумовлено їх природою.

Преамбула – інтегральна частина структури конституцій з відповідними правовими наслідками, хоча до них нерідко включаються положення, що є політичними констатаціями, що доводить: сучасні конституції не тільки є актами найвищої юридичної сили, а й найважливішими політичними документами. Преамбула Конституції України вирізняється також урочистим стилем викладу, що є типовим для більшості конституцій. Також в енциклопедії зазначено, що обсяг преамбул різний і часто залежить від обсягу самих конституцій. Іноді замість преамбули тексту конституції передує девіз (Греція). Оскільки у преамбулах зазвичай констатується народний суверенітет і належність установчої влади народу, а також вказується на спосіб прийняття конституції, значними за обсягом є преамбули до конституцій постсоціалістичних держав¹.

Окрім цього: преамбули відрізняються стилістично і містять змістовні елементи, яких немає в інших частинах конституції (наприклад, щодо їх генези); вони не поділені на статті, пункти чи частини. У тих же конституціях, у яких немає преамбули, типові для неї твердження можуть міститись у інших початкових розділах (наприклад, розділ 1 Конституції Хорватії «Історичні передумови»²).

У контексті аналізу преамбули до конституції як виразника конституційної ідентичності, який до того ж фіксує історичний момент прийняття конституції, залишається актуальним питання можливості внесення змін до преамбули, особливо якщо суттєво міняються суспільні відносини, а отже – і конституційна ідентичність.

Конституція України належить до конституцій, у преамбули яких були внесені зміни. Особливе значення законопроект має для цієї статті ще й тому, що закріплює на конституційному рівні як новий «стратегічний курс держави», так і констатацію про належність Українському народу європейської ідентичності, а буквально – про «підтвердження» цієї ідентичності³. В українській доктрині конституційного права, попри незаперечність саме європейських та євроатлантичних орієнтацій України, таке формулювання піддається сумніву: окрім нез'ясованості змістового наповнення поняття «європейська ідентичність», незрозуміле співвідношення його із національною ідентичністю, яка на конституційному рівні не закріплена. Професор О. Батанов знаходить пояснення первинності національної ідентичності в самій преамбулі: Конституцію України було прийнято, насамперед, «спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення», навіть якщо

¹ Шемчушенко О. Преамбула. Юридична енциклопедія. К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана. 2003. Т. 5. С. 736.

² The constitution of the republic of Croatia. Constitution Society. URL: <https://www.constitution.org/cons/croatia.htm>

³ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

конструювання європейської ідентичності відбувається паралельно з реконструюванням національної чи локальної ідентичності⁴.

Крапку у дискусії стосовно конституційності такої зміни начебто поставив Конституційний Суд України. Так, орган конституційної юрисдикції 22 листопада 2018 р. надав Висновок у справі за конституційним зверненням ВРУ щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС та НАТО) (далі – Законопроект) вимогам статей 157 і 158 Конституції № 3-в/2018 (далі – Висновок)⁵. Законопроект передбачав, зокрема, і зміни до преамбули. До абзацу п'ятого преамбули Конституції були додані слова «та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України»⁶.

Однак суддя КСУ Микола Мельник в окремій думці зазначає, що у Висновку було залишено поза увагою правову природу самої Конституції та особливості преамбули, положення якої є ідеологічними і засадничими та прямо кореспондуються з багатьма іншими положеннями Конституції, зокрема закріпленими в розділі I «Загальні засади». Водночас за змістом і значенням преамбула є особливою частиною Конституції — в ній вказується суб'єкт прийняття Конституції, відображаються історичні та суспільно-політичні передумови, мотиви, цілі та завдання прийняття Конституції як акта установчої влади народу, а також найважливіші принципи і цінності, на яких ґрунтується Конституція і для забезпечення реалізації яких вона приймається. В ній, зрештою, зафіксований історичний момент прийняття Конституції, вона комплексно відображає передумови, мотиви та цілі її прийняття на той час, через неї можливо краще зрозуміти оригінальний зміст конституційних норм, який закладався в них на момент прийняття Конституції.

Відтак Микола Мельник робить висновок: хоча з Конституції прямо не випливає формально-юридичних заборон щодо зміни преамбули, проте, внаслідок вищенаведених причин, об'єктивно неможливо змінити існуючі на той момент передумови, мотиви та цілі її прийняття, бо прийняття Конституції було одноразовим актом реалізації ВРУ суверенітету народу, до того ж прийняття Конституції як цілісного документа в контексті реалізації установчої влади Українського народу істотно відрізняється від внесення змін до нього. Отже, ці зміни до преамбули означали, що прийняття Конституції, яке відбулося 28 червня 1996 р., було зумовлене і здійснювалося з метою підтвердження європейської ідентичності Українського народу і незворотності європейського та євроатлантичного курсу України. Проте це не відповідає дійсності, бо вказані обставини не були зумовлюючим фактором і метою прийняття Конституції, до них призвела Революція Гідності та істотні суспільні та політичні зрушення в напрямі євроінтеграції України. Зрештою, відкопувати історичний момент (передумови, мотиви, цілі) прийняття Конституції неможливо, бо це штучно спотворить фактологічні передумови цього прийняття. Окрім того, внесення змін у Преамбулу є своєрідним «обходом» особливого порядку внесення змін до розділу I «Загальні засади», який, зокрема, передбачає затвердження законопроекту всеукраїнським референдумом⁷.

⁴ Батанов О. Конституційний лад України: протиріччя, конфліктогенний потенціал, виклики сучасності. Судова апеляція. 2019. № 2. С. 41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Suap_2019_2_12

⁵ У справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Висновок Конституційного суду від 22 листопада 2018 року № 3-в/2018. 2018. URL: http://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/3_v_2018.pdf

⁶ Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 7 лютого 2019 року № 2680-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради. 2019. № 9. С. 50.

⁷ У справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) від 22 листопада 2018: Окрема думка судді Мельника М.І. стосовно висновку Конституційного суду України. URL: http://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/3_v_2018_2.pdf

Втім, окрім неоднозначного формулювання та часткового «коригування минулого», постає інше питання: чи зумовлені зміни якісною динамікою конституційної ідентичності? З одного боку, після Революції гідності, як конституційна ідентичність, так і зовнішньополітичні орієнтації одночасно зазнали змін, з іншого, у преамбулі до Конституції України мала б бути відображена історична тяглість, яка зумовила прийняття Конституції, тож внутрішня хронологія не може бути хаотично порушена подіями 2013-2014 років.

З вищенаведеного випливає: преамбула тісно пов'язана з моментом прийняття конституції, окреслює передумови такого прийняття, відображає наміри конституцієдавця і є незамінною політичною складовою конституції. Відтак, як і конституційна ідентичність, преамбула пов'язує суб'єкта прийняття конституції з самою конституцією. Угорська професорка Тімеа Дріночі в цьому контексті зазначає: положення, що виражають «колективну ідентичність конституційного суб'єкта», можуть міститись у багатьох частинах конституційного тексту, починаючи з назви конституції. Науковець підтверджує наші умовиводи: історичні речення преамбули добре корелюють з суб'єктом конституцієтворення. Але фактично в межах ЄС конституції більшості західноєвропейських держав мають лише символічну преамбулу (Франція, Італія, Німеччина), в той час як у інших (в більшості постсоціалістичних, а також Португалії та Іспанії) – багаті і всеохоплюючі преамбули, що визначають власні національні ідентичності перед обличчям минулих утисків. До складових ідентичності конституції авторка власне відносить пов'язані з історією положення (преамбулу), назву держави, її символи, норми про офіційну і державну мову, державність, визначення народу (суб'єкта конституційної влади), унікальні ознаки конституційного ладу, положення про членство в ЄС, «вічні положення», порядок внесення змін до конституції⁸.

Іншою важливою причиною вважати саме преамбулу виразником конституційної ідентичності є те, що зазвичай у преамбулі йдеться про конституційні цінності, ба більше – сама преамбула часто є ціннісним мірилом. Польська дослідниця Анна Млинарська-Собачевська так пояснює зв'язок між конституційною ідентичністю та преамбулою: колективна ідентичність є іманентною ознакою кожної групи, зокрема політичної спільноти, побудованої на основі її унікальності та почутті належності до цієї конкретної групи. Тут доречно згадати висловлювання Брюса Акермана про існування «конституційного моменту», тобто особливого періоду в історії нації, коли почуття ідентичності суверена зафіксоване в американській конституції словами «Ми, Народ». Такі умови «конституційного моменту» з'являються найчастіше в бурхливі часи, після здобуття незалежності або під час революційних змін у політичних та соціальних відносинах. Власне, однією з основних цінностей, на яку посилається конституція, є почуття ідентичності спільноти, якої вона стосується, – можна навіть сказати, що це початкова, первинна концепція, без якої створення конституції було б неможливим, а її дія – піддана постійному оспоруванню. Однак суть у тому, щоб на основі аналізу конституційних текстів вказати, які конституційні цінності законодавець визнав і вважає основними, щоб зробити їх основою легітимності самої конституції та всього політичного порядку. Щоб визначити конституційну ідентичність політичної спільноти, що випливає з преамбули акта установчої влади, важливо прочитати текст описово, а не нормативно, і спробувати інтерпретувати, яка система цінностей повинна бути основою держави та що важливе пов'язує її громадян⁹.

Водночас слід взяти до уваги, що практика внесення змін до конституцій не рідкісна, особливо в державах з соціалістичним минулим. Оскільки тогочасна ідеологія взагалі відкидала ідентичність та принцип національного самовизначення, в постсоціалістичних державах національно-орієнтовані преамбули були предметом гострих дискусій або ж доповнювали конституції постфактум, з наміром власне розмежування з минулим. Розглянемо кілька преамбул, де є пряма чи

⁸ Drinóczy T. The identity of the constitution and constitutional identity: Opening up a discourse between the Global South and Global North. *Iuris Dictio*. 2018. P.8,70-71,74. URL: https://www.usfq.edu.ec/publicaciones/iurisDictio/archivo_de_contenidos/Documents/IurisDictio_21/iu21_05.pdf.

⁹ Młynarska-Sobaczewska A. Normatywizacja pamięci zbiorowej w preambułach do konstytucji państw postkomunistycznych. *Przegląd Prawa Konstytucyjnego*. 2014. P. 236-237. URL: <https://marszalek.com.pl/przegladowakonstytucyjnego/ppk18/14.pdf>

опосередкована вказівка на ціннісно-орієнтаційні зсуви у ідентичності. Хоч і Німеччину не можна назвати повною мірою постсоціалістичною державою, тим паче, Основний Закон був прийнятий власне Федеральною Німецькою Республікою, але наявність НДР сильно вплинула на формулювання преамбули. Як зі змісту і акцентів, так і з подальших змін до Конституції Німеччини можна зробити висновок про питання, які на час прийняття Основного Закону були як основою для німецької ідентичності, так і перешкодою для єдності. Початок «Свідомі своєї відповідальності перед Богом і людиною», як і згадка про «об'єднану Європу» ще в 1949 році визначає, що конституційні цінності походять з ідей гуманізму та іудео-християнської традиції і є основоположними не лише для конституційної ідентичності Німеччини, а й для спільної європейської ідентичності. Важливим є й те, що у редакції 1949 року метою прийняття Основного Закону була не лише «підтримка світового миру», а й «збереження національної і політичної єдності». Перелік німецьких земель у самій преамбулі теж є симптоматичним (тим паче, що він відрізняється у редакції 1949 року та 1990 року), зважаючи на довготривалу роздробленість Німеччини і поділ на час прийняття конституції. Сама назва «Основний Закон», чітко вказана в преамбулі, теж не випадкова: розробники нормативно-правового акта вважали його перехідним документом, який припинить існувати, як тільки буде прийнята єдина конституція. Власне, це теж згадано у преамбулі від 1949 року: «Німецький народ...прийняв цей Основний Закон, щоб надати новий порядок політичному життю на перехідний період. Він діє також від імені тих німців, яким було відмовлено в участі. Увесь німецький народ покликаний шляхом вільного самовизначення завершити єдність і свободу Німеччини»¹⁰. Слід звернути увагу і на чинне формулювання цих же положень: «Німці на землях... досягли єдності і свободи Німеччини у вільному самовизначенні. Цей Основний Закон тому застосовується до всього німецького народу»¹¹.

Отже, автори Основного Закону вважали, що навіть великий обсяг цього акта підкреслює факт, що це лише своєрідна інструкція з подолання перехідного, небажаного режиму та нової геополітичної реальності Німеччини, поділеної холодною війною. Тож і відсутність демократичної легітимізації, і назва лише підсилювали перехідний характер, зазначений саме у преамбулі. Втім, та ж преамбула, як складова Основного Закону, була після досягнення згаданої цілі змінена, як і конституція загалом. Її нормативний характер, а найдужче – три цілі (єдність Німеччини, підтримка світового миру і рівне партнерство у об'єднаній Європі) прямо впливають на тлумачення подальших норм. Тож відкритість Основного Закону щодо євроінтеграції, деталізована у статтях 23 та 24, встановлена вже у Преамбулі¹².

З іншого боку, навіть відсутність преамбули, а також дискусії стосовно доповнення нею конституції є характеристикою як національної, так і конституційної ідентичності. Непоодинокі випадки, коли преамбулу додають до тексту конституції постфактум, тож твердження, що преамбула фіксує історичний момент, є інколи нерелевантними. Якщо у преамбулі Конституції України містяться передумови і наміри суб'єкта прийняття конституції, то до Конституцій Латвії та Естонії преамбули були додані пізніше, і ось з яких причин. Конституція Латвії, до прикладу, була прийнята ще у 1922 році і базувалась ще на Веймарській конституції Німеччини. Найстаріша чинна конституція в Європі – вона не діяла впродовж періоду радянської окупації, але знову набула чинності після того, як Латвія стала незалежною. Натомість преамбула, яка виражає ідентичність держави, була додана лише у 2014 році. Положення її доволі чітко виражають вектор розвитку держави та розірвання зв'язку з радянським минулим, зокрема: «Народ Латвії не визнає окупаційних режимів, опирається їм і відновлює свою свободу, повертаючи національну незалежність 4 травня

¹⁰ Basic Law of the Federal Republic of Germany 1949. URL: https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/7fa618bb-604e-4980-b667-76bf0cd0dd9b/publishable_en.pdf.

¹¹ Basic Law for the Federal Republic of Germany, last amended on 28 March 2019. P. 13. URL: <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80201000.pdf>

¹² Bröhmer J. 60 Years German Basic Law: The German Constitution and its Court. The Malaysian Current Law Journal. Sdn Bhd. 2012. P. 68 URL: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=cb2827ff-3310-89d2-b72c-f2e39b7022e8&groupId=268877.

1990 року на основі континуїтету держави. Він вшановує своїх борців за свободу, поминає жертв іноземної влади, засуджує комуністичний та нацистський тоталітарні режими і їхні злочини»¹³. Раніше основою конституції була концепція громадянського націоналізму – тобто ідея політичної, а не етнічної нації. «Націоналізація» конституції була спровокована контраверсійним референдумом щодо російської мови як другої державної в Латвії, що відбувся в 2012 році. (Схожі ідеї постійно виникали і в українському суспільстві). Іншими словами, преамбула розглядалась як запобіжний захід, аби уникнути схожих ситуацій у майбутньому. Тож логічним є і формулювання про «гарантії існування і розвитку Латвійської нації, її мови та культури через століття», водночас підкреслено, що Латвійська держава була проголошена ще 18 листопада 1918 року, а народ Латвії виборов свою державу у визвольній війні. Тим самим однозначно стверджується, що радянський період був окупаційним режимом. Водночас цим автори преамбули не обмежились: Латвія була названа теж національною державою (поруч з демократичною і соціально відповідальною), яка поважає етнічні меншини. «З усвідомленням рівного статусу в міжнародній спільноті, Латвія захищає національні інтереси...»

Латвійські науковці зазначають: інституціоналізація історичних наративів державою створила офіційне бачення Батьківщини, повідомлення якого стосуються історичного досвіду держави та відносин з сусідами. Прийняття преамбули було усвідомленим політичним вибором, щоб окреслити націоцентричну ідентичність держави і перемкнутись з цілковито громадянської моделі суспільства до етнічно-спрямованої ієрархії. Буквально тлумачачи текст преамбули, можна дійти висновку, що Конституція була прийнята не від імені латвійської нації, а радше для забезпечення її потреб і захисту. «Протекціонізм» конституції вбачається і у згадках негативного історичного досвіду, і у вищезгаданій вірності Латвії. Генеза ідентичності Латвії чітко прописана в преамбулі: з давніх часів вона сформована латвійською і лівською традиціями, латвійською народною мудрістю, латиською мовою, універсальними людськими та християнськими цінностями. Згодом вкотре підтверджується, що лише латиська є єдиною офіційною мовою. Власне й згадка малої спільноти лівів, що фактично втратила свою мову, але отримала спеціальний статус у преамбулі, теж є символічною, адже Латвія – єдине місце у світі, де лівська культура була збережена. Отже, підкреслена її унікальність як неодмінна складова будь-якої ідентичності.

Саме такий підхід був спричинений міцним зв'язком між «народом Латвії» та «латвійською нацією» як політичним суб'єктом, що сформувала ядро народу, будучи його центральним елементом. Отож, культурна ідентичність за умовчанням – латвійська теж. Тим паче, преамбула підкреслює, що утворення держави відбулось шляхом об'єднання історичних латвійських земель, тож етнічні латвійські землі не простягаються за межі кордонів (за винятком Абрене (Питалово), що в 1944 році було передане Росії). Формулювання, що держава є гарантом «існування і розвитку латвійської нації, мови і культури» є трансфером естонського підходу щодо етно-культурних питань, що свідчить, що в цих балтійських державах мова універсально тлумачиться як «найпотаємніша святиня етнічності»¹⁴.

Розгляньмо також у цьому контексті приклад Естонії. Конституція була прийнята в 1992 році, а преамбула додана лише у 2007 році, хоча текстуально йдеться про фіксацію референдуму 28 червня 1992 року. Ціль доповнення теж видається очевидною: йдеться про «непереборне право народу Естонії на самовизначення», проголошене ще у 1918 році; ціль держави як захист миру та народу від агресії ззовні; гарантії збереження естонського народу, естонської мови та естонської культури через віки¹⁵.

Загалом зміни до преамбул часто свідчать і про ціннісні переорієнтації, а не лише про спроби відмежування від минулого чи окупанта. Новообрана у 2010 році парламентська більшість

¹³ The Constitution of the Republic of Latvia. 2014. URL: <https://www.saeima.lv/en/legislative-process/constitution/>

¹⁴ Kascian K. Preamble to Latvia's Constitution: How to Evade the Venice Commission? URL: <https://www.icelds.org/2017/12/20/preamble-to-latvias-constitution-how-to-evade-the-venice-commission/>

¹⁵ English translation of the Constitution of Estonia (including the Constitution Amendment Act). Website of the President of the Republic of Estonia. URL: <https://www.president.ee/en/republic-of-estonia/the-constitution/>

внесла зміни у преамбулу конституції Угорщини, що науковці тлумачать як заяву про конституційну ідентичність з намаганням кодифікувати, що означає бути угорцем. Преамбула суттєво збільшилась у розмірах, змінила стиль викладу на урочистий та втілювала безпрецедентний зсув характеристик угорського конституціоналізму. Свобода, рівність та демократія із конституції 1949 р. були замінені цінностями сім'ї, нації та вірності, з релігійним забарвленням, що ознаменувало кінець світського конституціоналізму в державі¹⁶.

Висновок про те, що частіше розгорнута преамбула міститься в конституціях держав, які тільки-но одержали незалежність, або щодо суверенітету яких все ще існують певні загрози, теж не голосливий. Наприклад, у конституції Чорногорії, держави, яка одна з останніх здобула незалежність, доволі об'ємна преамбула, яка наголошує на кількох стратегічно важливих для конституційної ідентичності чинниках: по-перше, рішенні громадян Чорногорії жити в незалежній та суверенній державі, прийнятому на референдумі 21 травня 2006 року, по-друге, переліку національних меншин, які, втім, самовизначились як вільні і рівні громадяни, по-третє, включенню до переліку ключових цінностей толерантності і мультикультуралізму. Промовистими є також згадка про збалансований розвиток усіх регіонів та співпрацю на рівних умовах з іншими народами і державами, як і євроінтеграція та євроатлантична інтеграція¹⁷.

Дискусії виникали і стосовно преамбули до Конституції Польщі 1997 року. Хоч зміни до цієї преамбули не вносились, але сам факт її наявності був доволі контраверсійним; додано преамбулу було лише в кінцевій редакції. В доктрині польського конституційного права досі є три підходи щодо нормативності преамбули: преамбула має той же нормативний характер, що і решта конституції; преамбула не має не лише нормативного характеру, а й правового; преамбула має обов'язкову дію, але не викликає правових наслідків сама по собі. Власне, таку позицію підтримав і Конституційний Трибунал, адже преамбула визначає мету закону і детермінує його характер, що впливає, зокрема, й на оцінку конституційності¹⁸. І в цьому випадку теж преамбула красномовно стосовно ключових конституційних цінностей, які після періоду ПНР слід було вберегти. Оскільки Польща є державою моноетнічною, жодних згадок про національні меншини чи мультикультуралізм тут нема – лише формулювання «Польський народ – всі громадяни Республіки Польща, як ті, що вірять в Бога, що є джерелом правди, справедливості і блага, так і ті, що не поділяють цієї віри, а вказані універсальні цінності виводять з інших джерел...». Залишивши питання наявності у формулюванні *Invocatio Dei* до наступних наукових пошуків, звертаємо увагу на формулювання, яке навіть в основу рівності ставить право сповідувати чи не сповідувати релігію. Окрім цього, згадується «культура, закорінена в християнській спадщині Народу і загальнолюдські цінності», «найкращі традиції Першої і Другої Речі Посполитої», «тисячолітній доробок і зв'язки спільноти з родичами, розкиданими по світу», «почуття відповідальності перед Богом чи власним сумлінням». Наголос робиться також на потребі співпраці зі всіма державами та пам'яті часів, коли основоположні права і свободи людини порушувались, а ці чинники і формують пріоритетні для конституційної ідентичності цінності¹⁹.

Польські науковці вказують на наступне: звернення в преамбулі до «християнської спадщини Народу» звертає увагу на роль релігійних цінностей в історії Польщі і їх вплив на почуття національної ідентичності та тягlosti, водночас підкреслюючи культурну різноманітність. Водночас дихотомія за ставленням до релігії була своєрідним компромісом Конституційної комісії і об'єктом критики: буцімто частина громадян (віруючих) виводить універсальні цінності від Бога, а інша (невіруючі) – «з інших джерел», тобто невідомо від кого і чого. Отож, джерело конституційних

¹⁶ Dobias K. The role of constitutional identity in the responses to the terror attacks in France and the refugee-management crisis in Hungary. *Annual Review of Constitution-Building Processes*: 2015. 2015. P. 107.

¹⁷ Montenegro's Constitution of 2007. *Constitute*. 2019. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Montenegro_2007.pdf.

¹⁸ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 maja 2007 r, sygn. akt K 2/07. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20070850571/T/D20070571TK.pdf>

¹⁹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>

цінностей є загадковим і відірваним від змісту, а спроби гармонізації християнської візії з світоглядним компромісом видаються примусовими. Інша критика стосувалась надмірної розбудови релігійних елементів, що значно перевищувало нормативи. Ще одна згадка Бога відносно почуття відповідальності теж сумнівна, адже при текстуальному тлумаченні видається, нібито особам віруючим відмовлено у відповідальності перед власним сумлінням або дискриміновано вірян немонотеїстичних релігій (через форму однини у слові «Бог»). І хоч малоймовірно, щоб такими були наміри конституцієдавця, спроби компромісу (часто невдалі) між декларованою світськістю і сильним впливом релігії на ідентичність у Польщі тривають і досі.

Невипадковим є і негативна оцінка комуністичного періоду (цілком зрозуміло, що йдеться про ПНР). Сильне емоційне забарвлення і помітний осуд впливають на оцінку судами подій того часу відповідно до цілей, передбачених преамбулою. Натомість згадка про співпрацю зі всіма державами, навпаки, означає відкритість Польщі до Європи і світу та не суперечить почуттю національної ідентичності. Також автори конституції не піддалися спокусі знівелювати минуле і згадали про культурну тисячолітню ідентичність²⁰.

Польська дослідниця Малгожата Стефанюк зазначає, що такі контраверсії спричинені й природою тлумачення преамбули: може це бути рівень описовий, дослівного аналізу тексту, директивний, коли інтерпретатор намагається реконструювати директиви і «спосіб передумови», у якому первинним є прагнення відтворити погляди і цінності в сучасному для законодавця суспільства. Дослідниця вважає другий спосіб достатньо суперечливим через часто вербальний переконливо-пропагандистський спосіб викладу преамбули, а спроби пошуків прихованого сенсу можуть призводити до розширеного тлумачення. Компромісною є презумпція раціональності законодавця, поєднання з телеологічним тлумаченням: тоді стає можливою еластична інтерпретація в залежності від соціально-економічних умов, без необхідності постійного внесення змін²¹.

Повертаючись до українського досвіду: можна помітити, що для постсоціалістичних держав притаманним є контраверсійність, великий обсяг преамбул до конституцій, внесення змін до них, що не дивно, адже це характерна декларація про суверенне право на установчу владу народу. Конституційна ідентичність проявляється найбільш яскраво саме у преамбулі, проте часто на момент прийняття конституції ця ідентичність ще не сформована, а лише заявлена. Однак, зважаючи на декларативну природу преамбули, це не є вагомою перешкодою. Натомість зміни, згадані вище, часто є вимушеними: преамбула до конституції може суперечити наявним суспільним відносинам, ще при прийнятті було заявлено про тимчасовість і перехідний характер преамбули (як у Конституції ФРН), або ж зміни були вимушеним кроком у протидії від загроз для конституційних цінностей (як-от впровадження другої державної мови, якщо раніше преамбула була доволі етнічно нейтральною). Інколи євроінтеграційний курс, окреслений загально, закладений ще задовго до вступу до ЄС (як у Конституції Польщі). Однак у випадку внесення змін до преамбули Конституції України зовсім немає певності щодо неминучості вказівки на підтвердження європейської ідентичності власне у преамбулі.

Висновки. З вищевикладеного підсумовуємо: преамбула як політично-юридична інтегральна складова конституції є найчіткішим виразником конституційної ідентичності, втім одночасно фіксує момент прийняття конституції і намір народу втілити його установчу владу через таке прийняття. Саме тому часто преамбула додається в останній момент і викликає багато критики. Також виникає своєрідний конфлікт, коли внаслідок історично зумовлених змін в частину конституції, яка водночас декларує намір про прийняття конституції і описує ключові цінності, актуальні і зараз, вносяться зміни: така ситуація є доволі типовою для постсоціалістичних держав. Такий

²⁰ Banaszak B. Prawne znaczenie Preambuły do Konstytucji RP z 1997 roku. Księga pamiątkowa poświęcona doktorowi Arturowi Wojciechowi Preisnerowi. - 2018. / red. R. Balicki, M. Jabłoński, Wrocław: Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego. P. 20, 52-54. URL: http://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/89822/01_B_Banaszak_Prawne_znaczenie_Preambuły_do_Konstytucji_RP_z_1997.pdf

²¹ Stefaniuk M.E. Preambuła Aktu Normatywnego w Doktrynie Oraz w Procesie Stanowienia i Stosowania Polskiego Prawa w Lat-ach 1989-2007. Lublin: Wydawnictwo UMCS. 2009. Ss. 21, 112-115.

конфлікт є неминучим в силу самої природи преамбули, але, як свідчить практика, бажаним внесення змін до преамбули є лише у випадку настільки значимих метаморфоз, що преамбула до конституції не може залишатись у попередній редакції, не суперечачи при тому наявній суспільній дійсності.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Banaszak B. Prawne znaczenie Preambuly do Konstytucji RP z 1997 roku. Księga pamiątkowa poświęcona doktorowi Arturowi Wojciechowi Preisnerowi. - 2018. / red. R. Balicki, M. Jabłoński, Wrocław: Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego. URL: http://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/89822/01_B_Banaszak_Prawne_znaczenie_Preambuly_do_Konstytucji_RP_z_1997.pdf
2. Bröhmer J. 60 Years German Basic Law: The German Constitution and its Court. The Malaysian Current Law Journal. Sdn Bhd. 2012. URL: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=cb2827ff-3310-89d2-b72c-f2e39b7022e8&groupId=268877.
3. Dobias K. The role of constitutional identity in the responses to the terror attacks in France and the refugee-management crisis in Hungary. Annual Review of Constitution-Building Processes: 2015. 2015. C. 107.
4. Drinóczi T. The identity of the constitution and constitutional identity: Opening up a discourse between the Global South and Global North. Iuris Dictio. 2018. URL: https://www.usfq.edu.ec/publicaciones/iurisDictio/archivo_de_contenidos/Documents/IurisDictio_21/iu21_05.pdf.
5. Młynarska-Sobaczewska A. Normatywizacja pamięci zbiorowej w preambułach do konstytucji państw postkomunistycznych. Przegląd Prawa Konstytucyjnego. 2014. URL: <https://marszalek.com.pl/przegladprawakonstytucyjnego/ppk18/14.pdf>
6. Kascian K. Preamble to Latvia's Constitution: How to Evade the Venice Commission? URL: <https://www.icelds.org/2017/12/20/preamble-to-latvias-constitution-how-to-evade-the-venice-commission/>
7. Stefaniuk M.E. Preambuła Aktu Normatywnego w Doktrynie Oraz w Procesie Stanowienia i Stosowania Polskiego Prawa w Latach 1989-2007. Lublin: Wydawnictwo UMCS. 2009. 626 s.
8. Батанов О. Конституційний лад України: протиріччя, конфліктогенний потенціал, виклики сучасності. Судова апеляція. 2019. № 2. С. 38-42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Suap_2019_2_12
9. Шемшученко О. Преамбула. Юридична енциклопедія. К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана. 2003. Т. 5. 736 с.

Перелік юридичних документів:

1. Basic Law of the Federal Republic of Germany 1949. URL: https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/7fa618bb-604e-4980-b667-76bf0cd0dd9b/publishable_en.pdf.
2. Basic Law for the Federal Republic of Germany, last amended on 28 March 2019. URL: <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80201000.pdf>
3. English translation of the Constitution of Estonia (including the Constitution Amendment Act). Website of the President of the Republic of Estonia. URL: <https://www.president.ee/en/republic-of-estonia/the-constitution/>
4. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>.
5. Montenegro's Constitution of 2007. Constitute. 2019. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Montenegro_2007.pdf.
6. The Constitution of the Republic of Latvia. 2014. URL: <https://www.saeima.lv/en/legislative-process/constitution/>
7. The constitution of the republic of Croatia. Constitution Society. URL: <https://www.constitution.org/cons/croatia.htm>
8. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 maja 2007 r, sygn. akt K 2/07. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20070850571/T/D20070571TK.pdf>.
9. У справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Висновок Конституційного суду від 22 листопада 2018 року № 3-в/2018. 2018. URL: http://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/3_v_2018.pdf
10. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 7 лютого 2019 року № 2680-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради. 2019. №9. С. 50.
11. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
12. У справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) від 22 листопада 2018: Окрема думка судді Мельника М.І. стосовно висновку Конституційного суду України. URL: http://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/3_v_2018_2.pdf

References

Bibliography:

1. Banaszak B. Prawne znaczenie Preambuly do Konstytucji RP z 1997 roku. Księga pamiątkowa poświęcona doktorowi Arturowi Wojciechowi Preisnerowi. - 2018. / red. R. Balicki, M. Jabłoński, Wrocław: Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego. URL: http://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/89822/01_B_Banaszak_Prawne_znaczenie_Preambuly_do_Konstytucji_RP_z_1997.pdf
2. Bröhmer J. 60 Years German Basic Law: The German Constitution and its Court. The Malaysian Current Law Journal. Sdn Bhd. 2012. URL: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=cb2827ff-3310-89d2-b72c-f2e39b7022e8&groupId=268877.
3. Dobias K. The role of constitutional identity in the responses to the terror attacks in France and the refugee-management crisis in Hungary. Annual Review of Constitution-Building Processes: 2015. 2015. C. 107.
4. Drinóczy T. The identity of the constitution and constitutional identity: Opening up a discourse between the Global South and Global North. Iuris Dictio. 2018. URL: https://www.usfq.edu.ec/publicaciones/iurisDictio/archivo_de_contenidos/Documentos/IurisDictio_21/iu21_05.pdf.
5. Młynarska-Sobaczewska A. Normatywizacja pamięci zbiorowej w preambułach do konstytucji państw postkomunistycznych. Przegląd Prawa Konstytucyjnego. 2014. URL: <https://marszalek.com.pl/przegladprawakonstytucyjnego/ppk18/14.pdf>
6. Kascian K. Preamble to Latvia's Constitution: How to Evade the Venice Commission? URL: <https://www.icelds.org/2017/12/20/preamble-to-latvias-constitution-how-to-evade-the-venice-commission/>
7. Stefaniuk M.E. Preambuła Aktu Normatywnego w Doktrynie Oraz w Procesie Stanowienia i Stosowania Polskiego Prawa w Latach 1989-2007. Lublin: Wydawnictwo UMCS. 2009. 626 s.
8. Batanov O. Konstitucijnij lad Ukrayini: protirichchya, konfliktogennij potencial, vikliki suchasnosti. Sudova apelyaciya. 2019. № 2. S. 38-42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Suap_2019_2_12
9. Shemshuchenko O. Preambula. Yuridichna encyklopediya. K.: Ukrayinska encyklopediya im. M. P. Bazhana. 2003. T. 5. 736 s.

List of legal documents:

1. Basic Law of the Federal Republic of Germany 1949. URL: https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/7fa618bb-604e-4980-b667-76bf0cd0dd9b/publishable_en.pdf.
2. Basic Law for the Federal Republic of Germany, last amended on 28 March 2019. URL: <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80201000.pdf>
3. English translation of the Constitution of Estonia (including the Constitution Amendment Act). Website of the President of the Republic of Estonia. URL: <https://www.president.ee/en/republic-of-estonia/the-constitution/>
4. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>.
5. Montenegro's Constitution of 2007. Constitute. 2019. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Montenegro_2007.pdf.
6. The Constitution of the Republic of Latvia. 2014. URL: <https://www.saeima.lv/en/legislative-process/constitution/>
7. The constitution of the republic of Croatia. Constitution Society. URL: <https://www.constitution.org/cons/croatia.htm>
8. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 maja 2007 r, sygn. akt K 2/07. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20070850571/T/D20070571TK.pdf>.
9. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR / Verkhovna Rada Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. № 30. St. 141.
10. Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo stratehichnoho kursu derzhavy na nabuttia povnopravnogo chlenstva Ukrainy v Yevropeiskomu Soiuzi ta v Orhanizatsii Pivnichnoatlantychnoho dohovoru): Zakon Ukrainy vid 7 liutoho 2019 roku № 2680-VIII / Verkhovna Rada Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady. 2019. №9. S. 50.
11. U spravi za konstytutsiinym zvernenniam Verkhovnoi Rady Ukrainy pro nadannia vysnovku shchodo vidpovidnosti zakonoproektu pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo stratehichnoho kursu derzhavy na nabuttia povnopravnogo chlenstva Ukrainy v Yevropeiskomu Soiuzi ta v Orhanizatsii Pivnichnoatlantychnoho dohovoru): Vysnovok Konstytutsiinoho sudu vid 22 lystopada 2018 roku № 3-v/2018. 2018. URL: http://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/3_v_2018.pdf
12. U spravi za konstytutsiinym zvernenniam Verkhovnoi Rady Ukrainy pro nadannia vysnovku shchodo vidpovidnosti zakonoproektu pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo stratehichnoho kursu derzhavy na nabuttia povnopravnogo chlenstva Ukrainy v Yevropeiskomu Soiuzi ta v Orhanizatsii Pivnichnoatlantychnoho dohovoru) vid 22 lystopada 2018: Okrema dumka suddi Melnyka M.I. stosovno vysnovku Konstytutsiinoho sudu Ukrainy. URL: http://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/3_v_2018_2.pdf